

УДК 343.3

Киренко Сергій Георгійович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права

Київського національного лінгвістичного університету,

м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Анотація. У статті розглядаються питання кримінально-правового забезпечення боротьби з тероризмом. Автор звертає увагу на сутність тероризму як суспільно небезпечного явища, досліджує специфічні ознаки окремих злочинів терористичної спрямованості: терористичний акт, втягнення у вчинення терористичного акту, публічні заклики до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту. У роботі аналізуються недоліки вітчизняного кримінального законодавства у сфері боротьби з тероризмом, пов'язані з не завжди некоректним використанням кримінально-правової термінології у статтях 258-258-4 Кримінального кодексу України, що ускладнюють їх застосування на практиці, а також інші проблеми, що виникають при кваліфікації злочинів терористичної спрямованості, та пропонуються шляхи їх вирішення. Автор зазначає, що залякування населення є органічною складовою терористичного акту і є присутнім завжди при його вчиненні, а, отже, недоцільно вказувати у статті 258 Кримінального кодексу України на залякування населення як лише одну з можливих цілей терористичного акту. Також звертається увага на відсутність у цій статті фізичної особи серед адресатів впливу суб'єкта злочину. Автор пропонує нове законодавче визначення терористичного акту, яке враховує ці моменти і не переобтяжене зайвими термінами. Окремо пропонується вказівка у статті на вчинення злочину терористичною чи іншою злочинною організацією, оскільки її відсутність не дозволяє адекватно кваліфікувати випадки вчинення терористичних актів злочинними об'єднаннями. Вказується на необхідність виключення з диспозиції частини першої статті 258-1 Кримінального кодексу України обману як способу примушування до вчинення терористичного акту і на доповнення її приміткою з роз'ясненням терміну «безпорадний стан особи». Також пропонується зміни та доповнення до статей 258-2 та 258-3 КК України, які дозволять більш ефективно протидіяти терористичній діяльності.

Ключові слова: тероризм, терористичний акт, вчинення злочину.

Summary. The article deals with the issues of criminal law enforcement of the fight against terrorism. The author draws attention to the essence of terrorism as a socially dangerous phenomenon, investigates the specific features of individual crimes of a terrorist nature: a terrorist act, involvement in a terrorist act, public appeals to commit a terrorist act, the creation of a terrorist group or a terrorist organization, and the facilitation of a terrorist act. The paper analyzes the shortcomings of the

domestic criminal legislation in the area of combating terrorism, which are connected with the not always incorrect use of criminal-law terminology in Articles 258-258-4 of the Criminal Code of Ukraine, which complicate their application in practice, as well as other problems that arise when qualifying crimes of terrorist tendency, and the ways of their solution are offered. The author notes that intimidation of the population is an integral part of the terrorist act and is always present during its commission, and therefore it is inappropriate to point out in Article 258 of the Criminal Code of Ukraine, intimidation of the population as one of the possible purposes of a terrorist act. Also, attention is drawn to the absence in this article of an individual in the addressees of the influence of the subject of the crime. The author proposes a new legislative definition of a terrorist act that takes into account these moments and is not overburdened by unnecessary terms. Separately, an indication is given in the article on the commission of a crime by a terrorist or another criminal organization, because its absence does not allow to adequately qualifying the cases of committing terrorist acts by criminal associations. It is indicated that it is necessary to exclude from the disposition of part one of Article 258-1 of the Criminal Code of Ukraine deception as a method of coercion for committing a terrorist act and to supplement it with a note explaining the term "helpless state of a person". Also, amendments and additions to Articles 258-2 and 258-3 of the Criminal Code of Ukraine are proposed, which will allow more effective counteraction to terrorist activities.

Key words: terrorism, terrorist act, committing a crime.

Боротьба з тероризмом є одним з пріоритетних напрямків державної політики багатьох країн сучасного світу. Стаття перша Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. визначає тероризм як суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей. В принципі, як можна побачити, тероризм полягає в підтриманні стану постійного страху з метою досягнути певних політичних, релігійних чи інших цілей, спонукати до певних дій, привернути увагу до особи терориста або організації, яку він представляє. В.О. Навроцький з цього приводу відмічає: «Заподіяння чи загроза заподіяння шкоди є своєрідним попередженням про можливість спричинення більш тяжких наслідків, якщо вимоги терористів не буде сприйнято. Характерною ознакою тероризму є його відкритість, коли про мету заподіяння шкоди чи погрози, про вимоги широко розголошується» [1, с. 789]. Характеризуючи тероризм, С.Г. Кара-Мурза зокрема зазначає: «Головною його метою є не вбивство конкретних осіб, а саме вплив на почуття широкого кола людей... тероризм – засіб психологічного впливу. Його головний об'єкт – не ті, хто став жертвами, а ті, хто залишився живим. Його мета – не вбивство, а залякування та деморалізація живих» [2, с. 171].

Питанням боротьби з тероризмом приділяли увагу такі дослідники як Ю.В. Гаврилін, В.С. Зеленецький., В.П. Ємельянов, Л.В. Новикова А.П. Полежаєв, М.В. Семикін, В.В. Устинов та ін., проте багато в чому залишається

невирішеною проблема наявності ефективної кримінально-правової бази боротьби з цим вкрай небезпечним явищем.

Метою цієї статті є розробка пропозицій по вдосконалення чинного кримінального законодавства України у сфері боротьби з тероризмом.

Аналіз ряду статей Кримінального кодексу (далі-КК) України, присвячених окремим аспектам терористичної діяльності, дозволяє зробити висновок, що вони страждають на певні недоліки. Так, характеризуючи диспозицію ч. 1 ст. 258 КК України, необхідно звернути увагу на такі моменти. По-перше, при визначенні терористичного акту залякування населення вказується у якості однієї з цілей цього діяння (поряд з порушенням громадської безпеки, провокацією воєнного конфлікту та ін.). Однак, тероризм за своєю природою органічно пов'язаний із залякуванням – це його невід'ємна складова, відтак штучно ізолювати залякування від інших його аспектів означає ігнорувати сутність тероризму як явища в цілому і терористичного акту зокрема. Залякування і є тим засобом, за допомогою якого терорист намагається вплинути на інших осіб, всі його дії мають характер залякування. По-друге, незрозуміло, чому серед адресатів впливу терориста немає фізичної особи. А як бути у ситуації, коли, наприклад, хлопець намагається змусити свою колишню дівчину повернутися до нього, підпалюючи при цьому її будинок, погрожуючи їй (особисто або шляхом звернення до засобів масової інформації) вбивством її рідних, якщо вона не виконає його вимоги, або, скажімо, особу змушують публічно зректися своїх політичних чи релігійних поглядів, погрожуючи в іншому випадку загибеллю великої кількостей людей? Відсутність у статті вказівки на фізичну особу не дозволяє адекватно кваліфікувати вчинене, адже при цьому не враховується дійсна мета подібного діяння. У цьому ракурсі абсолютно правильною є позиція В. Ємельянова, який неодноразово відмічав необхідність законодавчої вказівки фізичної особи як адресату впливу винних осіб при актах тероризму, зазначаючи, зокрема, що в реальній дійсності неможливо виключити випадки вчинення актів тероризму, пов'язаних з вимогами до конкретної особи (політика, бізнесмена) [3, с. 45]. По-третє, неважко помітити, що визначення терористичного акту в статті перевантажене зайвими термінами, що робить його дуже складним у формулюванні. Навряд чи потрібно детально перераховувати у якості мети злочину порушення громадської безпеки, міжнародне ускладнення та ін., застосовуючи при цьому такі складні граматичні конструкції, як, наприклад, «вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій» і т.п., адже всі ці моменти об'єднані прагненням здійснити вплив на поведінку певного адресата, у якості якого можуть виступати органи державної влади чи місцевого самоврядування, міжнародні організації, фізичні та юридичні особи.

Таким чином, найбільш вдалою, на нашу думку, редакцією диспозиції ч. 1 ст. 258 КК України буде наступна: «Терористичний акт, тобто вчинення чи погроза вчинення вибуху, підпалу чи інших діянь, які мають характер залякування, з метою впливу на органи державної влади чи місцевого самоврядування, міжнародні організації, фізичних чи юридичних осіб».

Також слід зазначити, що діюча редакція ст. 258 не дає відповіді на питання, як кваліфікувати терористичний акт, вчинений терористичною організацією (яка, по суті, є різновидом злочинної організації). У ч. 2 статті мова йде, зокрема, про «ті самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб». Але, згідно зі ст. 28 КК України, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб і вчинення злочину злочинною організацією не одне і теж. Відтак, застосовувати ч.2 ст. 258 можна максимум до випадків вчинення цього злочину терористичною групою, що ж стосується випадків вчинення терористичного акту терористичною організацією, то застосувати і тут ч.2 статті означає порушувати вимоги Загальної частини КК України, що є неприпустимим (ч. 4 ст. 3 КК України забороняє застосовувати закон про кримінальну відповідальність за аналогією). В.О. Навроцький з приводу такого роду питань зазначав: «...існуючу невідповідність неможливо усунути, виходячи з норм чинного кримінального законодавства. Адже це суперечливість закону, допущена самим законодавцем» [4, с. 189]. До того ж слід враховувати, що терористичний акт може вчинити як терористична (тобто спеціально створена для такого роду діяльності), так і інша злочинна організація, для якої це лише епізод (наприклад, з метою тиску на конкурентів). Відтак, враховуючи ступінь суспільної небезпечності подібних об'єднань, доцільно передбачити у ч. 3 ст. 258 КК України відповідальність за вчинення терористичного акту терористичною чи іншою злочинною організацією і викласти її наступним чином: «Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені терористичною чи іншою злочинною організацією або що призвели до загибелі людини».

Необхідно звернути увагу і на ст. 258-1 («Втягнення у вчинення терористичного акту»), яка в ч. 1 передбачає відповідальність за втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства. Аналізуючи цей злочин, який за юридичною природою являє собою підбурювання до вчинення посягання, передбаченого ст. 258, В.О. Навроцький зазначає, що «втягнення... може здійснюватись шляхом умовлянь, підкупу, розпалювання почуття помсти, заздрощів або інших низьких спонукань, розповідей про легкість і доступність певних дій, навчання способам та прийомам їх виконання тощо. Примушування до вчинення терористичного акту полягає у діях, унаслідок яких інша особа всупереч своєму бажанню повинна вчинити терористичний акт» [1, с. 791]. Тут слід звернути увагу на такі способи примушування до терористичного акту як обман та використання уразливого стану особи. Як відомо, обман – це повідомлення завідомо неправдивих відомостей чи замовчування певних фактів. Тут закономірно виникають наступні питання. Перше: якщо особу ввели в оману щодо мети вчинення дій, які становлять терористичний акт, зокрема, можливих наслідків застосування зброї, вчинення вибуху і т.п., то чи можна її взагалі притягати до відповідальності за ст. 258 КК України у випадку вчинення нею таких дій, адже терористичний акт характеризується прямим умислом і спеціальною метою? Введена ж в оману особа може прагнути зовсім іншого, а, відтак, саме її дії кваліфікувати як терористичний навряд чи можна. І, нарешті, друге: а чи можна

особу, яка вводить в оману іншу людину, прагнучи її руками вчинити терористичний акт, притягати до відповідальності саме за втягнення у вчинення терористичного акту, а не за готування до терористичного акту чи за сам терористичний акт – в залежності від того, чи виконає введена в оману особа об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 258 КК України (адже вона, по суті, виступає у якості засобу чи знаряддя вчинення злочину)? На нашу думку, якщо одна особа примушує іншу вчинити терористичний акт, використовуючи при цьому обман, вона має відповідати не за ст. 258-1, а за ст. 258 КК України як виконавець цього злочину. Вказівку ж на обман взагалі потрібно вилучити зі ст. 258-1 КК України. Схожа ситуація і з використанням уразливого стану особи як способу примушування. В самій статті роз'яснення цього терміну немає. Він зустрічається у п. 2 примітки до ст. 149 КК України, де зазначається: «У статтях 149 та 303 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин». Звертає на себе увагу та обставина, що у цьому пункті взагалі немає вказівки на ст. 258-1 КК України, відтак питання наскільки правомірним є його використання щодо примушування до вчинення терористичного акту залишається відкритим. Проте слід зазначити, що якщо особа перебуває у психічному стані, який позбавляє її здатності усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, то згідно зі ст. 19 КК України вона може бути визнана неосудною, а відтак знов виникає питання чи можна у такому випадку притягати особу, яка використала такий стан, за ст. 258-1, а не за ст. 258 КК України. Те ж саме стосується і ситуації, коли особа не може приймати за своєю волею самостійні рішення або чинити опір насильницьким діям – для такої особи повинні діяти, зокрема, положення ст. 40 КК України («Фізичний або психічний примус»). Відтак, у подібних випадках той, хто використовує саме такі аспекти уразливого стану особи при примушенні її до вчинення терористичного акту, повинен відповідати за ст. 258 КК України як виконавець злочину, оскільки адресат примушування не підлягає відповідальності. В цілому, для усунення законодавчої прогалини у цьому питанні, статтю 258-1 КК України потрібно доповнити приміткою: «Під уразливим станом особи у цій статті слід розуміти збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин».

Окремо слід сказати про використання особи з метою вчинення терористичного акту, про яке, поряд з вербуванням, озброєнням та навчанням особи з метою вчинення терористичного акту, йде мова у ч. 1 ст. 258-4 КК України. Дослідники виходять з того, що використання особи – це надання сприяння у вчиненні терористичного акту шляхом залучення іншої особи до виконання його об'єктивної сторони, або ж до вербування, озброєння, навчання учасників терористичного акту. При цьому можливо, що особа, яку використовують, і не поінформована щодо призначення своїх дій – того, що її поведінка об'єктивно сприяє вчиненню терористичного акту» [1, с. 795].

Стосовно залучення іншої особи до виконання об'єктивної сторони терористичного акту, то, на нашу думку, в залежності від того, чи поінформована така особа щодо призначення своїх дій чи ні, відповідальність для винного повинна наставати не за сприяння вчиненню терористичного акту (якому присвячена ця стаття), а за втягнення у вчинення терористичного акту чи за сам терористичний акт.

Необхідно звернути увагу на ст. 258-2 КК України («Публічні заклики до вчинення терористичного акту»). Частина 1 статті передбачає відповідальність за публічні заклики до вчинення терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами, а ч. 2 говорить про ті самі дії, вчинені з використанням засобів масової інформації. Проте, закликає, як правило, властивий відкритий пропагандистський характер, а як бути у випадках, коли перед нами матеріали, які нібито ні до чого не закликають, а просто містять інформацію про конструкцію вибухових пристроїв, властивості різноманітних речовин, які застосовуються при терористичних актах і т.п.? Оскільки зовні ніяких закликів вони не містять, то й притягти до відповідальності осіб, які створюють чи розповсюджують такі матеріали за цією статтею практично неможливо, хоча вони дійсно можуть прагнути таким чином вплинути на значне коло осіб, які, отримавши всю необхідну інформацію, можуть вчинити не один терористичний акт. Для усунення цього недоліку краще вказати в статті на «матеріали терористичного характеру», яка може містити як відкриті, так і приховані (подібні до вищевказаних) заклики до вчинення терористичного акту. Відтак, диспозицію ч.1 ст. 258-2 КК України можна викласти у наступній редакції: «Публічні заклики до вчинення терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів терористичного характеру».

Окремої уваги заслуговує ч. 2 ст. 258-3 КК України, яка, передбачаючи спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності за злочин, окремо, поряд з іншими умовами, зазначає, що звільненню підлягає лише та особа, в діях якої немає складу іншого злочину. Виникає закономірне питання: як можна бути, наприклад, учасником терористичної групи чи терористичної організації і при цьому не вчиняти жодних дій, які б підпадали під ознаки злочинів, передбачених іншими статтями КК України (пов'язаних з незаконним зберіганням зброї, пособництвом в інших злочинах, їх приховуванням і т.п.)? Така редакція ч. 2 статті практично унеможливує її застосування, адже особи, пов'язані з різноманітними терористичними об'єднаннями, просто не можуть не вчиняти кримінально-караних вчинків (це зумовлене самою сутністю тероризму), а відтак, їх не можна звільняти від відповідальності за цією статтею. Виходить, що таким особам навряд чи є сенс вчиняти дії, пов'язані з розкриттям діяльності терористичної групи чи терористичної організації, які є умовою застосування ч. 2 ст. 258-3 КК України. Виходом з цієї ситуації є виключення з цієї частини статті слів «якщо в її діях немає складу іншого злочину», адже, по-перше, застосування ч. 2 ст. 258-3 КК України і не повинно звільняти особу від відповідальності за інші злочини (хоча, звичайно, допомога слідству може

істотно вплинути на пом'якшення покарання), а, по-друге, нова редакція статті буде стимулом для позитивної пост кримінальної поведінки особи, яка була пов'язана з тим або іншим терористичним об'єднанням, і, відповідно, здатна підвищити ефективність правоохоронних органів у боротьбі з діяльністю терористичних груп або терористичних організацій.

За результатами дослідження автор дійшов наступних висновків:

- Диспозицію ч. 1 ст. 258 КК України потрібно викласти у наступній редакції «Терористичний акт, тобто вчинення чи погроза вчинення вибуху, підпалу чи інших діянь, які мають характер залякування, з метою впливу на органи державної влади чи місцевого самоврядування, міжнародні організації, фізичних чи юридичних осіб».

- Необхідно передбачити у ч. 3 ст. 258 КК України відповідальність за вчинення терористичного акту терористичною чи іншою злочинною організацією і викласти її наступним чином: «Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені терористичною чи іншою злочинною організацією або що призвели до загибелі людини».

- З диспозиції ч. 1 ст. 258-1 КК України потрібно вилучити вказівку на обман як спосіб примушування до вчинення терористичного акту, а саму статтю доповнити приміткою: «Під уразливим станом особи у цій статті слід розуміти збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин».

- Диспозицію ч.1 ст. 258-2 КК України можна викласти у наступній редакції: «Публічні заклики до вчинення терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів терористичного характеру».

- З метою підвищення ефективності боротьби з діяльністю терористичних груп і терористичних організацій та стимулювання позитивної пост кримінальної поведінки осіб, пов'язаних з терористичними об'єднаннями з ч. 2 ст. 258-3 КК України потрібно виключити слова «якщо в її діях немає складу іншого злочину».

Таким чином, адекватне законодавче реагування на прояви тероризму в державі, правильна кваліфікація злочинів у цій сфері дозволить значно посилити боротьбу з цим вкрай небезпечним явищем.

Література:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-е вид., переробл. та допов. К.: Юридична думка, 2012. 1316с.
2. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. М.: Изд-во Эксмо, 2007. 864 с.
3. Ємельянов В. Уточнити деякі склади злочинів терористичної спрямованості // Право України. 2000. № 5. С. 44-46.
4. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.